

УДК 342.3

В.І. КОВТУН, канд. юрид. наук, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В АСПЕКТІ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ І ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Ключові слова: державний суверенітет, гарантії державного суверенітету, глобалізація, міжнародна інтеграція, Європейський Союз

У сучасних умовах посилення глобалізації та інтеграції держав в міжнародне співтовариство все частіше в нових конституціях з'являються положення про засади взаємовідносин між державами. Однією з найбільш актуальних і складних проблем в «інтеграційних» міжнародних об'єднаннях є питання про державний суверенітет. У конституціях йдеться про можливість відмови або про обмеження державного суверенітету, про передачу його частини об'єднанню при вступі до міжнародної організації (при цьому в окремих Конституціях взагалі відсутні норми регулюючі такі відносини).

Як наслідок з'являються теорії, спрямованих на розмиття такої властивості держав, як суверенітет (як принципу конституційного права), і загально визнаного принципу міжнародного права – суверенна рівність. Якщо слідувати теоріям «ерозії суверенітету», «обмеженого суверенітету», «наддержавних міжнародних організацій», то доведеться визнати, що з часом суверенітет може зникнути у зв'язку з передачею державою суверенних повноважень міжнародним організаціям.

На думку Е. Гідденса, погляд на прогресуюче зменшення суверенітету потребує суттєвого уточнення [1, с.320]. С. Стренг, що відстоює тезу про послаблення влади держави під

впливом потужних економічних процесів, в той же час з подивом відзначає, що держава стала регулювати питання, які раніше вирішували самостійно люди: як будувати власну оселю, як влаштовувати сімейні відносини й т.п.; за її словами, майже немає сфери, в яку б не втручалась сучасна державна бюрократія [2, с.134].

Створення наднаціональних інтегративних структур, множення транснаціональних акторів, формування міжнародних режимів (щодо прав людини, прав національних меншин, ядерного нерозповсюдження), регіоналізація, сполучена зі зниженням ефективності державного регулювання, та багато інших феноменів глобалізації світу трактуються як поява після-суверенного порядку, де суверенітет «зник», «розмитий» або «дезінтегрований» як нормативний принцип та емпірична реальність.

Основним аргументом на користь «розмивання» суверенітету держав виступає факт неможливості держави здійснювати ряд дій як у сфері внутрішньої, так і зовнішньої політики. Як приклади такого роду обмежень, зокрема, зазначаються:

- заборона на довільне обмеження загально визнаних природних прав і свобод людини та громадянина (в працях деяких фахівців можна зустріти пряме протиставлення системи суверенних держав і принципу верховенства прав і свобод людини та громадянина);
- обмеження повноважень держави у сфері контролю за фінансовою системою (в т.ч. наявність системи міжнародно-правового арбітражу на валютних ринках, у міжнародній торгівлі);
- верховенство норм міжнародного права щодо норм національного законодавства;
- обмеження повноважень держави у сфері розпорядження природними ресурсами і т.п. [3, с.320].

На наш погляд, наведені вище критерії «розмивання» суверенітету держави аж ніяк не свідчать про формально-юридичне обмеження властивостей суверенітету. В цьому випадку було б вірно стверджувати про «розмивання» застарілих уявлень про суверенітет.

Тому виникає необхідність розглянути питання, яким чином вказані процеси впливають на категорію «суверенітет», що і є метою статті.

Погоджуємося з тезою, що «готовність держави на суттєве звуження зовнішнього суверенітету заради європейської інтеграції не віддільна від глибокого усвідомлення того, що політичний, економічний та культурний прогрес йде поряд з міжнародною співпрацею. Передача внутрішніх справ на міжнаціональний та навіть наднаціональний рівень є необхідним внеском держави у справу зміцнення міжнародного співтовариства» [4, с.113].

Дійсно, успіх реалізації проекту по об'єднанню європейських країн у наднаціональну організацію був би неможливий, якщо б учасники цього процесу на момент його започаткування не отримали певні гарантії, що створювана владна конструкція не призведе до позбавлення державного суверенітету учасників міждержавного союзу [5, с.179]. Визнаємо, що отримані такі гарантії були неможливі без аналізу розроблених у різні часи теорій утворення складних державних союзів і практики реалізації в них державного суверенітету. Тому ідея плюралістичної Європи дає про себе знати завжди в результаті аналізу різних історичних контекстів.

Слід зазначити, що у всесвітній історії вже давно утвердилось поняття «батьків-засновників США». По мірі конституювання Європейського Союзу все більш поширеним ставатиме термін «батьки-засновники єдиної демократичної Європи» [6, с.174]. Одним із вказаних видатних постатей є Шарль де Голль, який вказував, що у питанні європейської інтеграції, держави можуть укласти між собою угоди щодо співробітництва, але при цьому не повинно бути навіть пропозицій розраховувати на обмеження національного суверенітету. Французький Президент вважав, що «об'єднана Європа не може бути об'єднанням держав, ...якщо торкаються національні інтересів, ніхто і ніщо не має нав'язувати державі свою волю» [6, с.174]. Яким же чином розвивається концепція наці-

онального суверенітету при продовженні поглиблення інтеграційних процесів в Європі? Який вплив здійснює спорудження європейської будівлі на внутрішньо-державний розвиток країн-членів та країн з пріоритетним наміром?

Питання передачі суверенітету, зокрема проблема наднаціональних повноваження стає каменем спотикання в ході розвитку інтеграційного процесу в Європі [7, с.38]. Досвід європейської інтеграції з усією очевидністю показав, що спочатку питання стримування суверенітету не було враховано в теоретичних планах побудови об'єднаної Європи. Оскільки інституційна система спільнот перебувала в стадії становлення, проблеми розподілу компетенції між державами та інтеграційними інститутами просто не існувало, центральне місце в системі інститутів займав міжурядовий орган – Рада [7, с.38].

Як зауважує Т.В. Бордачев, умовою й обов'язковим наслідком формального приєднання до Європейського Союзу є відмова від частини суверенітету – це один з найбільш сталих міфів та кліше у політичній і навколо науковій дискусії стосовно інтеграції, якими національні уряди користуються аби довести своїм виборцям непричетність до непопулярних заходів, а зовнішні партнери Союзу – аби відійти від обговорення окремих питань взаємовідносин. Насправді ситуація виглядає зовсім інакше: держави-члени зберігають контроль над окремими сферами. Над всіма ключовими для збереження суверенітету сферами суспільних відносин навіть у тих сферах, де повноваження Союзу вважаються максимальними [8, с.31].

Поширення інтеграції в політичній сфері призводить до чіткого гарантування суверенітету держав-членів. Якщо національні уряди погодяться на формування та проведення повноцінної спільної зовнішньої політики і політики безпеки, та на більш тісне співробітництво поліцій та судових органів, то фактично матиме місце добровільна відмова держави від монополії на легітимне застосування примусу. Як наслідок збереження наці-

ональними урядами контролю на здійснення права встановлювати податки, визначати адміністративно-територіальний устрій, мати власні збройні сили, оголошувати війну та укладати мир набуває вирішального значення для збереження суверенітету [9 с.185].

Прийнявши участь у міжнародно-правовому дискусії можна успішно відстоювати національний суверенітет країни. Однак цей підхід передбачає орієнтацію на таку модель державного суверенітету, яка б дозволила поєднувати принцип суверенітету з об'єктивними тенденціями юридичної глобалізації. Сутність сучасних процесів правової трансформації державного суверенітету полягає в його юридизації, тобто переведення авторитарно-силової моделі суверенітету в систему прав та юридичних обов'язків держави по відношенню до інших суб'єктів права (людина, громадські об'єднання, міждержавні утворення) [10, с.186].

Взагалі, можна допустити, що відповідно до інтеграційних договорів, Європейський Союз складається з суверенних держав регіону, які передали повноваження щодо певних питань, незважаючи на те, що компетенція різниться за своїм масштабом та природою.

Європейський Союз – унікальне утворення, що не має аналогів у світі (не можна порівняти з федерацією, це також не організація міжурядового співробітництва за типом ООН). Держави, що входять в Союз (його «держави-члени»), об'єднали свої суверенітети, щоб стати «сильнішими». На практиці об'єднання суверенітетів означає, що держави-члени делегують частину своїх повноважень щодо прийняття рішень створеним ними спільним інститутам з тим, щоб рішення за конкретними питаннями демократично прийматися на загальноєвропейському рівні».

Думка, що інтеграція обумовлює зміну підходів до трактування державного суверенітету, має своє пояснення. Дослідження такого важливого атрибуту держави, як «публічна влада», дозволяє вказати на тенденцію поступового зменшення ролі і значення центрального державного апарату в державах-членах

ЄС та водночас зростання впливу регіональних та наднаціональних інститутів влади. Виявлення цієї тенденції не дає однак підстав стверджувати про процес «де суверенізації» держав членів ЄС. Участь держави в інтеграційних структурах створює передумови для конструктивної та ефективної координації дій між інститутами ЄС та урядами суверенних держав. Інтеграція забезпечує в цілому гармонійне співіснування суверенних держав-членів Європейського Союзу, якому вони делегують повноваження реалізувати окремі суверенні права. Конструктивний характер співпраці національних урядів та інститутів ЄС полягає у створенні принципово нового механізму їх взаємодії, який дозволяє об'єднати зусилля для досягнення спільної мети та надати відповідним діям демократичну легітимізацію [10, с.180].

Зазначимо, що європейська інтеграція має подвійну природу: з одного боку, активізація міждержавної кооперації й регіональної інтеграції; з іншого, подальший внутрішній розвиток ЄС все більше відбувається під впливом концепції «Європи регіонів».

Необхідно розкриємо питання інтеграції, а саме як цей процес впливає на Конституції країн-членів Європейського Союзу. Так, «мовчання» в декількох конституціях держав щодо членства в ЄС було піддано критиці за те, що існував, так званий «європейський дефіцит», тобто нездатність ефективно відображати розподіл та здійснення повноважень. Наявність жорсткої конституційної процедури внесення поправок до основного Закону та поважне ставлення до суверенітету як релікта певних історичних подій, заважало державам зробити перші кроки у процес «конституційного інтегрування».

Професор М. Вурзуковскі зазначає, що «європейська інтеграція вимагає відмови від традиційного поняття суверенітету. Так, цей атрибут найбільш цінується сьогодні в Східній Європі як один з найбільших успіхів досягнутих за рахунок краху комунізму» [11, с.74].

Важливими факторами європейської інтеграції стало формування представницьких ін-

ститутів та політичних об'єднань європейського масштабу. В ЄС і союз, і кожна держава – можуть та повинні розглядатися в якості «суверенних» учасників багатоярусного мережевого правління, яке володіє загальним суверенітетом, тим самим примножуючи суверенні прерогативи кожного з учасників мережевого правління та тим самим їх індивідуальні суверенності [12, с.17].

Спочатку розглянемо позиції західноєвропейських країн, які є засновниками та генераторами провідних ідей у цьому напрямку. Розвиток інтеграційних процесів в рамках ЄС також є важливим чинником, що сприяє посиленню ролі уряду у зовнішньополітичній сфері. З підписанням Маастрихтського та Амстердамського договорів не тільки виходить подальше обмеження суверенних прав ФРН, але й одночасно посилення ролі уряду у зовнішньополітичному механізмі німецької держави, так як уряд підтримує постійні контакти з органами ЄС, його представники беруть участь у підготовці рішень органів ЄС, урядовці засідають у різних комітетах і комісіях ЄС [13, с.116].

Разом із тим, як свідчить практика діяльності парламентів зарубіжних країн, у багатьох випадках вони поступаються своїми позиціями в питаннях вирішення зовнішньополітичних завдань виконавчій владі [14, с.98].

Своя парадигма склалася у Франції, так активний розвиток європейського будівництва зумовив надзвичайно важливий крок: вона погодилася на умовах взаємності допустити передачу повноважень європейським структурам. Відповідна поправка була внесена в французьку конституцію в ході реформ 90-х років, коли в ній з'явився новий розділ «Про Європейські співтовариства та Європейський Союз» [13, с.177]. Історичні процеси у Франції можна розглядати як «велику лабораторію», в якій були розроблені багато підходів, конституційні інструменти та конституційні цінності, які життєздатні і в наші дні [15, с.60].

У результаті внесення цих поправок виник термін «подвійна конституція». Він означає, що існує якби дві конституції, одна з яких ві-

дповідає традиційним вимогам національного суверенітету, інша – ідеї роздільного суверенітету між державами-членами та повноваженнями квазіфедерального характеру, який належить органам ЄС. Названі протиріччя вирішуються органом конституційної юстиції – Конституційною Радою Франції [16, с.54].

Все ж таки вважаємо, що пристосування до реалій європейської інтеграції буде неможливо без внесення змін до положень чинних Конституції. Тим не менш, норми Основного Закону повинні знаходитися у стані нерозривного зв'язку між фундаментальними принципами та внесеними змінами, необхідними для європейського будівництва. Якби такий підхід здійснювався, то відпала би практика «перегляду-доповнень», яке це відбувалось у Франції (2005, 2008). Вказується на включення в текст Конституції загального застереження, за яким встановлювалися межі можливих майбутніх конституційних переглядів, які стосуються європейського будівництва [16, с.54].

А якщо врахувати, що «вектор політики» Суду ЄС з самого початку інтеграційного процесу був спрямований на збільшення ступеня наднаціональності в діяльності Союзу, то можна говорити про те, що розширення юрисдикції Суду Європейського Союзу сприятиме посиленню елементів наднаціональності [7, с.38].

Практика діяльності органів конституційної юрисдикції є провідною у вирішенні питань європейського співтовариства. Наприклад, у рішенні Федерального конституційного суду ФРН від 30.06.2009 року, присвяченому тлумаченню Лісабонської угоди, закріплено положення про об'єднання національних держав у наднаціональне утворення, яке функціонує на основі єдиних уявлень про свободу та рівність й про гарантування людської гідності. Все це повинно стати основою для формування єдиної конституційної ідентичності. З цього приводу М. Віганд зазначає, що фундамент єдиної європейської конституційності вже закладений [17, с.12].

Практика інтеграції до ЄС країн Центральної та Східної Європи показує, який складний

був процес трансформації соціалістичної системи державного та суспільного управління на устрій, що здійснюється на демократичних засадах притаманним розвиненим країнам Європи [18, с.110].

Підхід країн Східної Європи можна відзначити на прикладі рішення Конституційного Суду Чехії стосовно Лісабонської угоди. Після попереднього схожого оскарження окремих статей Лісабонського договору вже ухвалювалося рішення про відповідність цих статей Конституції Чехії. Його зміст являє собою фундаментальні зміни в процесі європейської інтеграції. Має значення для європейських інститутів, які знаходяться поза демократичного контролю над нашими громадянами. Конституційний Суд фактично уникав прямої відповіді та виклав правову позицію, яка включила нову теорію суверенітету – «загальної» разом Європейського союзу та Чеської Республіки (а також інших держав-членів). Варто зазначити, що установчі документи ЄС не містять суворої вимоги до країн-кандидатів встановити в конституційному законодавстві положення про заходи, які забезпечать вступ до «європейського клубу». Естонська вчена Д. Лаффранк пояснює це явище: «ЄС не вважається компетентним втручатися у перебіг формування конституційного правопорядку держав, оскільки це – їх внутрішня справа. Разом з тим, продовжує вона, країни, які прагнуть до європейського співтовариства, розробляючи підвалини конституційного правління, зобов'язані враховувати так звані «Копенгагенські критерії». Зокрема, запровадити стабільні інститути, які гарантуватимуть принцип верховенства права, засади демократії та захист прав національних меншин тощо [19, с.29].

Як приклад, у контексті відносин ЄС та країн Прибалтики їх правової та політичної взаємодії, можна зрозуміти, що включає оцінку відповідних угод по основних питаннях державного суверенітету. Цікаво, що всі країни Прибалтики виступали за диференційований підхід в процесі їх приєднання до ЄС. Так, представники Литви зазначали, щоб під-

хід до їх країни був інший, ніж до Латвії та Естонії через їх сумнозвісних проблеми із захистом прав людини, включаючи позбавлення громадянства сотень тисяч постійних жителів.

Водночас естонські політичні діячі вимагали особливого до себе ставлення, оскільки стан її економіки знаходився у кращому стані, ніж у Литви та Латвії. Все ж Єврокомісія не тільки розглядала ці держави в сукупності, але також зобов'язала їх встановити рамки для співпраці, що пізніше викликало деякі проблеми у зв'язку з визначенням відмінностей між цими країнами.

Сьогодні стає очевидним, що Литва марно побоювалася приєднання до двох інших прибалтійських держав: права меншин та проблеми захисту прав людини не грали важливої ролі в підготовці країн-претендентів до вступу в ЄС, оскільки обумовленість структурної політики для підготовки країн-претендентів до вступу в ЄС виявилася крихкою і повністю дисфункціональною за межами дії правової системи Європейського Союзу [20, с.192].

Ф. Шиммельфенніг вказував, що подальший перехід від політики асоційованого членства до політики розширення вже не видається пояснити з точки зору самого лише ліберального міжурядового підходу, оскільки причини такої зміни не зводяться до змін конфігурації інтересів країн-членів чи владних відносин. Розширення на Схід вказує радше на важливість колективних ідей (ідентичності, цінності, норми) для інтеграції Європи [21, с.375].

Можна погодитися з думкою О.М. Мещерякової, що ефективність інтеграційних процесів повинна бути оцінена за наступними критеріями: 1) наявність або відсутність в установчих актах інтеграційного співтовариства деталізаційної системи розподілення компетенції, а не просто переліку сфер співпрацювання; 2) наявність або відсутність інституційного механізму прийняття рішень (в передбачених установчими актами сфер), які забезпечують їх наднаціональний характер [22, с.154].

Тому не виникає сумнівів, що в доктрині конституційного права доцільно виділяти інтеграційну європейську модель. Так, Євро-

пейський Союз являє собою парадигму європейської інтеграції, яка означає поступовий процес об'єднання, кінцевий результат якого ще не відомий. Орієнтація на Європу пояснюється тим, що певні цілі та принципи правопорядку розглядаються як «спільна спадщина» європейських держав.

Держава – єдиний та найбільш прийнятний соціально-політичний інститут, який на даному історичному етапі здатний ефективно протистояти негативним проявам глобалізації. «Суверенна держава» викликає у багатьох глобалістів скепсис, при цьому вони визнають, що «держава як форма правління знайшли широку привабливість у сучасному світі» [12, с.11].

Чи зможе потужний феномен глобалізації порушити стіни суверенітету? Як далеко зможе зайти теорія реквієму по національній державі, який є в моді серед західних політологів?

Перш за все існує потреба проаналізувати узагальнені думки про визначення поняття «глобалізація». Так, М. Елброу, визначає, що глобалізація включає в себе «всі ті процеси, засоби якими народи земної кулі об'єднуються в єдине світове або глобальне суспільство» [23, с.340]. У розумінні В.В. Міхеєва глобалізація є «розвитком економічної та політичної взаємозалежності країн і регіонів світу до такого рівня, на якому стає можлива та необхідна постановка питання про створення єдиного світового правового поля та світових органів економічного і політичного управління» [24, с.49]. М.В. Ільїн під глобалізацією розуміє особливу фазу (стадію) світового розвитку, коли якісні характеристики сучасності (модерну) можуть виявлятися. Бути сучасним в його розумінні – означає мати здатність контролювати розвиток, регулювати світові справи [25, с.48].

У політико-правовому контексті глобалізація є ні чим іншим, як фактором уніфікації політики національних держав на основі норм сучасної концепції прав і свобод людини та громадянина, результатом якої стає універсальна західноєвропейських та американських цінностей у формі правової легітиматії

неоліберальної ідеології. Розглядаючи основні тенденції глобалізаційних процесів, Л.М. Романова пов'язує їх з редукцією етнічних і культурних прав та свобод, домінуванням наднаціональних інститутів, діяльність яких обумовлена інтересами транснаціональних корпорацій. Загальним політико-правовим вектором глобалізації є обмеження суверенітету особистості, суспільства та держави [26 с.12].

Можна зазначити, що історичні та соціокультурні чинники існування глобалізації обумовлюють основні тенденції та форми, в рамках яких здійснюється процес державного будівництва, інституційно-правового генезису форм суверенітету в умовах еволюції національної держави.

Слушно видається теза, що процес глобалізації сприяє постмодерністському скептицизму по відношенню до універсальності цінностей та ідей [27, с.18].

Мабуть саме тому, вказується, що об'єктивні процеси економічної глобалізації активно сприяють поширенню концепцій, які базуються на зведення до мінімуму суверенітету національних держав. Однак такі концепції однобічні й зумовлені виключно політичними та економічними інтересами окремої держави. Тут не йдеться про суверенітет як категорію правову, що може мати негативні наслідки для конституційного розвитку держав та ефективності їх участі у процесах глобалізації та інтеграції. Нівелювання конституційної категорії «суверенітет» через занадто політизовані концепції «розмитого суверенітету» або «обмеженого суверенітету», які спрямовані на руйнування загальних принципів міжнародного співтовариства й взагалі на існування самих держав.

Проте, немінучий вплив глобалізації на національну економічну систему, зростання взаємної економічної залежності держав зумовлюють вектори діяльності суверенних держав у зовнішньополітичній сфері [28, с.384].

Саме тому, розглядаючи таку категорію як «глобалізація», існує необхідність пам'ятати про вплив економічної складової на юридичний аспект існування національних держав.

Так, глобалізація – складний та такий, що динамічно розвивається під впливом економічних, технологічних та інформаційних факторів процес, який дає, з одного боку, можливість підвищити ефективність виробництва, а з іншого – причина соціальної нерівності, яка істотно впливає на розвиток держави і права, соціальне забезпечення, що є причиною підвищення ролі транснаціональних корпорацій в регулюванні глобальних проблем [29, с.121].

Глобалізація створює потужний стимул для проведення стабільної державної економічної політики. Економічна глобалізація пов'язана, перш за все, з більш активним залученням держав у міжнародні приватноправові відносини, а також з реорганізацією діяльності великих юридичних осіб в напрямку поширення корпоративних промислових мереж і їх фінансових взаємозв'язків [30, с.22].

Співробітництво держав у рамках інтеграційних об'єднань здійснюється на основі спеціальних принципів – обов'язково-договірних, закріплених у міжнародних актах. У перелік обов'язкових принципів міжнародної економічної інтеграції необхідно включити принцип захисту національних інтересів держави при збереженні суверенної рівності держав – членів об'єднання у процесі інтеграційних відносин.

У глобалізованому світі захист інтересів національної держави вимагає об'єднання, а не протиставлення суверенітетів [31, с.107].

Пріоритет національних інтересів у міжнародних економічних відносинах дозволяє державі використовувати та реалізовувати суверенітет.

Проте, у цьому зв'язку не варто говорити про «суверенну економіку», як про один з елементів суверенітету, який служить основою, матеріальним забезпеченням суверенітету держави. При цьому неправомірно підніяти питання про державний суверенітет питанням про економічну незалежність держави і навпаки. Епоха глобалізації характеризується унікальною взаємодією елементів ринкової економіки, громадянського суспільства та політики. Держави продовжують слідувати

існуючим обмеженням багатостороннього світоустрою, пов'язаним з суверенітетом держав, проте все частіше починають діяти в умовах об'єднання у міжнародне співтовариство, що глобалізується. Розуміння державного суверенітету як якості держави, не відповідає новим вимогам багатостороннього співробітництва, викликає різноманітні економічні, політичні та міжнародно-правові проблеми в питаннях міжнародного співробітництва держав [30, с.144].

Розглядаючи політичні аспекти трансформації суверенітету, Т.В. Кремень вказує, що в умовах глобалізації держава дедалі більше перетворюється на одного з багатьох міжнародних акторів, обмежуючись і понижуючись у статусі [32, с.13]. Однак інститут державності існує вже багато сотень років, саме ним акумулюється найбільший владний ресурс, і саме він є найбільш легітимованим.

Через те держави ще тривалий час залишатимуться провідними акторами світової політики, хоча й різні держави з різним успіхом адаптуватимуться до нових умов глобалізації. Держава не втрачає свого значення як актор світової політики, просто сфера втілення її суверенітету розширюється та звужується водночас, переходячи на якісно нові рівні реалізації. Але все частіше, в більшості випадків саме транснаціональні компанії, а не держави, першими розробляли і застосовували самі прогресивні технології у всіх областях, починаючи з літакобудування й закінчуючи комп'ютерами та телекомунікаціями. З цієї причини, а також тому, що ці фірми знаходилися в більш сприятливому становищі, щоб їх використовувати, саме в їх руках ці технології пережили дійсно вибухове зростання. Часто наголошується, що транснаціональні корпорації потребують існування держави для забезпечення стабільності і захисту; крім того, загроза суверенітету, яку вони представляють, обмежена тим, що їх філії, які знаходяться під юрисдикцією певної держави, повинні підкорятися законам цієї держави настільки ж неухильно, наскільки й національні фірми [33, с.97].

З вказаних причин процеси глобалізації, не зачіпаючи обсягу та значимості державного

суверенітету, підтверджують роль національної держави у вирішенні цілого ряду соціальних завдань. Разом з тим, вони призводять до суттєвого перерозподілу низки соціальних функцій держави, частина яких бере на себе держава, а частину інститути громадянського суспільства всередині країни.

Глобалізація, з одного боку, дає можливість підвищити ефективність виробництва, а з іншого – посилює нерівність, створює перешкоди для держав і громадян у пристосуванні до нових умов, підриває процес формування громадянського суспільства, нерідко негативно впливає на затвердження державного та народного суверенітету. Наприклад, створення Європейського Союзу – один із наслідків глобалізації, бажання європейських держав спільно вирішувати складні для Європи проблеми. Але крім позитивних результатів у неї є чимало й негативних наслідків для окремих держав ЄС [34, с.142].

Глобалізація не надає негайного ефекту на національне право і не обмежує державний суверенітет. Навпаки, прийняття та імплементація міжнародно-правових норм у внутрішнє право безпосередньо залежить від такого суверенітету, волі та волевиявлення кожної держави. Більш того, ключовим бар'єром для беззастережного і повсюдного дотримання міжнародно-правових норм є саме державний суверенітет [29, с.12].

Проаналізувавши теоретичні аспекти категорії «глобалізація», можна дійти висновку, що думки серед науковців розділяються не тільки з приводу позитивних та негативних факторів впливу на світові країни. Також на можливість існування внутрішньо-державних акторів та становище національних держав, в межах суверенної влади всередині країни.

Можливо, слова З. Баумана стануть дійсністю, що зовсім не територіально суверенні держави будуть тією силою, що створить «соціальну планету», – швидше цього доб'ються неурядові організації та асоціації, яким вдасться протягнути руку допомоги в біді людям, без допомоги «суверенних урядів» (держав) [35, с.94].

Замах на державу виражається не тільки в поступовому згортанні державних служб; випробовуються на міцність і його основоположні принципи: суверенітет, який робить його легітимним, і право, за допомогою якого вона діє. Ерозія поняття суверенітету проявляється двояким чином: це послідовна передача деяких повноважень міжнародному співтовариству і виникнення публічних установ приватного (privado) призначення – як, наприклад, Всесвітня торгова організація, – які приймають рішення, що мають обов'язкову силу для держав [36, с.126].

Тому, судження про ослаблення ролі національних держав, про поступове відмирання внутрішньо національної легітимності монопольної тріади держави (встановлення загальнообов'язкових норм, легальність державних примусів, право формування та застосування збройної сили), а також стирання державних кордонів і «звільнення політичного від культурної та етнічної ідентичності» слід визнати не характеристиками об'єктивних процесів, обумовлених глобалізацією, а продуманим політичним проектом затвердження нового де-суверенного світопорядку.

Зараз визначають і проблему *глобального* регулювання екологічного добробуту країн. Так, наприклад, події що відбувалися в Японії з вибухом ядерного реактору збентежили весь світ. Як зазначив О. Гьофе, існує думка, що державний суверенітет суперечить глобальній відповідальності за стан довкілля. Там, де стан довкілля є загальним суспільним благом, воно не належить лише одній державі. Вимога відмови від суверенітету є доцільною; вона спонукає триматися осторонь права, хоча насправді це неможливо. У випадках забруднення територій декількох держав доцільніше не відмовлятися від суверенітету, а поважати [37 с.76].

Взагалі, держава в процесі здійснення своїх функцій піддається впливу з боку глобальних факторів, але вона не є по відношенню до всього процесу глобалізації в цілому, пасивною стороною.

З вищевказаного можна дійти до висновку, що держави-члени Євросоюзу зберігають,

здійснюють та гарантують на конституційному рівні та практиці принцип суверенітету відповідно до укладених ними інтеграційних договорів. Тобто, Євросоюз складається з держав регіону, які свідомо передали йому частину своїх суверенних прав, у передбаченому основними законами порядку. При цьому всі держави-члени залишаються суверенними доти, доки вони добровільно не відмовляються від права на вихід із даного об'єднання (історичних прикладів такого факту не було).

В умовах глобалізації та міждержавної інтеграції суверенітет у якості принципу конституційного ладу ніби «зникає», «розмивається», «дезінтегрується». Зокрема, глобалізація уже призвела до часткового розмивання суверенних прав держав у тих сферах, які вважалися традиційно недоторканими на основі Вестфальської системи. Крім того, нині відмічається суттєвий вплив неурядових організацій та громадських асоціацій на політику суверенних держав. Інтеграція призводить до співробітництва держав-учасниць Європейського Союзу, що призводить до посилення політичної стабільності у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 320 с.

2. Strange S. The Global Transformation Reader: An Introduction to the Globalization Debate. 2003. – № 1. – P. 127–134.

3. Weiler J. H. H. The Constitution of Europe: «Do the New Clothes Have an Emperor?» and Other Essays on European Integration / J. H. H. Weiler. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 356 p.

4. Арнольд Р. Европейское конституционное право: некоторые размышления о концепции, возникшей во второй половине двадцатого века / Р. Арнольд // Конституционное право: Восточное обозрение. – 2001. – № 4 (37). – С. 107–114.

5. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Ю. П. Би-

тяк, І. В. Яковюк, С. Г. Серегіна та ін. – Х. : Право, 2013. – 336 с.

6. Голль Шарль де. Мемуары надежд / Шарль де Голль. – М. : Прогресс, 2000. – 337 с.

7. Мещерякова О. М. Наднациональность в праве Европейского Союза и проблема суверенитета : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 / О. М. Мещерякова. – М., 2010. – 38 с.

8. Бордачев Т. В. Новый стратегический союз. Россия и Европа перед вызовами XX века: возможности «большой сделки» / Т. В. Бордачев. – М. : Европа, 2009. – 304 с.

9. Якименко Х.С. Рада Європейського Союзу в інституційній системі ЄС / Якименко Х. С. // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук, праць. – Х. : Право, 2007. – № 14. – С. 183–192.

10. Современное государство: Политико-правовые и экономические исследования : сб. науч. тр. / отв. ред. Е. В. Алферова. – М., 2010. – 282 с.

11. Walker N. Sovereignty in Transition / N. Walker. – Oxford : Hart Publishing, 2003. – 556 p.

12. Коломер Ж. М. Великие империи, малые нации: неясное будущее суверенного государства / Ж. М. Коломер // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право. – М. : ИНИОН РАН, 2011. – № 1. – С. 11-16.

13. Конституционно-правовой механизм внешней политики : учеб. пособие / редкол.: В. П. Воробьев, Ю. И. Лейбо, А. Г. Орлов. – М. : РОССПЭН, 2004. – 319 с.

14. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права : монографія / Ю. Г. Барабаш – Х. : Право, 2008. – 220 с.

15. Сантьяго К. О. Конституционное право в собственном контексте: культурная сфера конституционализма / Сантьяго К. О. // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство

и право. – М. : ИНИОРАН РАН, 2011. – № 4. – С. 57–64.

16. Гийу Л. Конституционный пересмотр и европейская интеграция; не выдерживающее критики необдуманное непостоянство Конституции / Л. Гийу // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право: РЖ / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. отд. правоведения. – М. : ИНИОН РАН, 2011. – № 1. – С. 49–54.

17. Виганд М. А. Демократическое конституционное государство между идеалом и реальностью: к современному пониманию свободы / М. А. Виганд, Б. Забель // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право: РЖ / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. отд. правоведения. – М., 2012. – № 1. – С. 12–17.

18. Ткаченко Є. В. Щодо деяких особливостей європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи / Є. В. Ткаченко // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1000. – С. 109–114.

19. Laffranque J. The Legal System of European Union and Estonian Law / J. Laffranque – Juura, 2006 – 234 p.

20. Коченов Д. Рецензия на книгу: Ван Элсуэдж П. От республик советского союза к государствам-членам Европейского Союза / Д. Коченов // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право: РЖ / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. отд. правоведения. – М., 2012. – № 2. – С. 180–196.

21. Шиммельфенніг Ф. Розширення на Схід: стратегічна дія та колективні ідеї / Шиммельфенніг Ф. // Європейська інтеграція. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 394 с.

22. Мещерякова О. М. Сравнительно-правовой анализ механизмов интеграции в Европейском Союзе и Содружестве Независимых Государств // Современное право. – 2013. – № 7. – С. 151–154.

23. Рукавишников В. О. Политические культуры и социальные изменения. Международные сравнения / В. О. Рукавишников, Л. Халман, П. Эстер: пер. с англ. – М. : Совпадение, 1998. – 368 с.

24. Михеев В. В. Логика глобализации и интересы России / В. В. Михеев // Pro et Contra. – 1999. – № 4. – С. 49–65.

25. Ильин М. В. Россия и вызовы XXI века // Доклад на пленарном заседании II Всероссийского конгресса политологов «Россия. Политические вызовы XXI века». – М., 2000. – С. 46–51.

26. Романова Л. М. Национальный суверенитет в условиях глобализации: институционально-правовой анализ : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 23.00.02 / Л. М. Романова. – Ростов-н/Д., 2009. – 41 с.

27. Оруку Э. Культурное многообразие и правовые системы: Мультикультурализм и евроскептицизм / Э. Оруку // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право. – М. : ИНИОН РАН, 2011. – № 4. – С. 17–22.

28. Моисеев А. А. Суверенитет государства в международном праве / А. А. Моисеев. – М. : Восток-Запад, 2009. – 384 с.

29. Тодика О. Ю. Народовластие в условиях глобализации : монография / О. Ю. Тодика. – Х. : Право, 2005. – 336 с.

30. Моисеев А. А. Соотношение суверенитета и надгосударственности в современном международном праве: в контексте глобализации : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 / А. А. Моисеев ; Дипломат. акад. МИД РФ. – М., 2007. – 45 с.

31. Танчев Е. Верховенство конституции в контексте конституционного плюрализма / Е. Танчев // Сравнительное конституционное обозрение. – 2005. – № 4 (53). – С. 104–113.

32. Кремень Т. В. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації: дис. ... кандидата політ. наук : 23.00.04 / Т. В. Кре-

мень ; НАН України, Інститут економіки і міжнародних відносин. – К., 2004. – 178 с.

33. Кревельд М. Ван. Расцвет и упадок государства / Мартин Ван Кревельд ; пер. с англ. под ред. Ю. Кузнецова, А. Макеева. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 544 с.

34. Суверенитет. Трансформация понятий и практик: монография / ред. М. В. Ильина, И. В. Кудряшовой – М. : МГИМО-университет, 2008. – 228 с.

35. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества : пер. с англ. / З. Бауман. – М. : Весь Мир, 2004. – 188 с.

36. Валадес Д. Контроль над властью / Д. Валадес ; пер. с испанского А. Автономова, В. Гайдамака. – М. : Идея-Пресс, 2006. – 248 с.

37. Гьофе О. Демократия в эпоху глобализации / О. Гьофе ; пер. с нѳм. Л. Ситніченко, О. Лозінської. – К. : ППС, 2007. – 436 с.

Ковтун В. І. Окремі питання державного суверенітету в аспекті посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів / В. І. Ковтун // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 295–305 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_50.pdf

Розкрито стан конституційних гарантій державного суверенітету в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесах. Проаналізовано уявлення про якісний і кількісний вплив глобалізації на розмивання суверенних прав національних держав, які раніше (від заснування Вестфальської системи – до середини ХХ століття) вважалися недоторканими. Наведено аргументацію стосовно збереження державами-членами Євросоюзу державного суверенітету відповідно до укладених ними інтеграційних договорів.

***

Ковтун В.И. Отдельные вопросы государственного суверенитета в аспекте усиления интеграционных и глобализационных процессов

Раскрыто положение конституционных гарантий государственного суверенитета в условиях интеграционных и глобализационных процессов. Проанализировано представление о качественном и количественном влиянии глобализации на размывание суверенных прав национальных государств, которые раньше (от основания Вестфальской системы-до середины ХХ века) считались неприкасаемыми. Приведена аргументация относительно сохранения государств-членов Евросоюза государственного суверенитета согласно заключенным ними интеграционным договорам.

***

Kovtun V.I. Some Issues of State Sovereignty in Terms of Strengthening Integration and Globalization Processes

The situation of constitutional guarantees of state sovereignty under integration and globalization condition describes. View of qualitative and quantitative globalization influence on degradation of sovereignty rights of national states which had considered being untouchable, earlier (from starting of Westphalian system until middle of XX century) were analyzing. Argumentation about state sovereignty preservation of state-member of European Union based on concluded integration contract, were given.